

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.1

І. В. Гопанок

аспірант

Інституту економіко-правових досліджень

Національної академії наук України

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Постановка проблеми. Запровадження процедури врегулювання спору за участю судді у господарський процес України, безперечно, є великим кроком уперед, оскільки дозволить зберегти договірні відносини між сторонами, зекономити час, кошти на сплату судового збору і в цілому зменшити кількість конфліктів і протиріч, яких і так нині забагато у нашому суспільстві. Однак аналіз нормативно-правового регулювання інституту врегулювання спору за участю судді виявив низку проблемних питань, які можуть стати на заваді ефективності функціонування даного альтернативного способу вирішення господарського спору. У зв'язку з цим необхідно переглянути та вдосконалити відповідні норми права, що регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді [1, с.82].

Стан дослідження. Незважаючи на відносно недовгу історію існування інституту врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, окремі проблемні аспекти його діяльності у своїх наукових працях розглядали: О.В. Авімська, С.С. Бичкова, А.М. Гірник, Т.О. Гордієнко, О.В. Дем'янова, В. В. Землянська, А.О. Клевцов, О.А. Островська, М.Я. Поліщук, В.Є. Прущак, М.М. Чабаненко, Р.А. Чайка, С.А. Чвакін та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, на сьогоднішній день існує чимала кількість проблем, пов'язаних із практичною реалізацією даного способу врегулювання спору.

Саме тому у статті маємо **на меті** визначити можливі кроки щодо удосконалення законодавчої регламентації процедури врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження одразу ж зазначимо, що однією із ключових причин наявності в досліджуваному інституті, як, власне кажучи і в господарському процесуальному законодавстві та українському законодавстві в цілому, є низький рівень юридичної техніки законотворця. Юридична техніка – це сукупність правил, приписів, прийомів, способів

дій щодо створення, систематизації та застосування відповідними уповноваженими суб'єктами (фізичними та юридичними особами) нормативно-правових актів та юридично значущих документів, що є необхідною складовою єдиного процесу виникнення та реалізації прав, закладених у відповідній нормі чи документі [2, с.55]. Недоліки юридичної техніки спричиняють цілу низку проблем, зокрема призводять до правової невизначеності, що негативним чином позначається на ствердженні верховенства права і правової законності. Адже правова визначеність є однією із складових принципу верховенства права. Принцип визначеності означає вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо громадянам. Вони повинні мати можливість передбачати правові наслідки своєї поведінки [3].

На актуалізації питання юридичної техніки в господарському процесуальному праві наголошує Н. Іванюта. Це, на її думку зумовлюється деякими об'єктивними та суб'єктивними факторами, зокрема: кардинальною зміною політичної концепції та процесуальної ідеології в сфері правосуддя; оновленням законодавства у сфері судоустрою та судочинства в межах здійснюваної глибинної судової реформи; орієнтуванням на європейські стандарти якості правотворчої та правозастосовної діяльності у сфері судового захисту державних, соціальних та приватних інтересів у процесі інтенсифікації зближення національної правової системи із системами інших держав; виникненням нових терміносистем права (насамперед, на стику наук), наявністю численних мовно-термінологічних проблем у сфері сучасної правової комунікації [4, с.5-6]; трансформаційністю суспільних відносин, віднесених до об'єкта ГПП, що детермінує зміну усталених підходів щодо їх правової регламентації; посиленням інформаційних та інформатизаційних процесів як у господарській сфері, так і у сфері вирішення господарських спорів та інших правових питань; зміною нормативів (юри-

дичного та етичного характеру) щодо професійної діяльності суддів, адвокатів, експертів, прокурорів та й самого правового статусу суб'єктів правотворення та правозастосування. То, підкреслює юристка, в умовах судової реформи та, як результат, глобального оновлення законодавства у сфері судочинства питання щодо юридично-технічних знань у площині процесуальної юриспруденції потребують особливої уваги [5, с.80].

Так, одним із проявів вищезгаданої невизначеності, на нашу думку, є законодавча регламентація ініціювання процедури врегулювання спору за участю судді. Адже єдине що слідує із положень чинного ГПК України, що для початку даної процедури необхідна добровільна згода обох сторін. Звідси ми можемо цілком логічний виносок, про те, що порушити питання про врегулювання спору за участю судді господарського суду можуть сторони даного спору. Однак не зрозумілим залишається роль судді на даному етапі, зокрема чи може він запропонувати сторонам скористатися даною процедурою? Звісно можна апелювати до того, що суддя, згідно статті 182 ГПУ України суддя під час проведення підготовчого засідання зобов'язаний з'ясувати чи не бажають сторони звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді [6]. Ознак, вбачається, що з'ясувати бажання сторін – це не теж саме, що запропонувати їм скористатися зазначеною процедурою. Пропозиція, вочевидь, має супроводжуватися роз'ясненням судом суті даної процедури, її переваг і наслідків. Такий підхід, на нашу думку, цілком відповідає Рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема Рекомендації № R (86) 12, в якій зазначається, що суддя повинен всіляко сприяти примиренню сторін спору [7]. Звідси, вважаємо, що було б доцільним закріпити у ГПК України, що під час проведення підготовчого засідання суддя пропонує сторонам скористатися врегулюванням спору за участю судді, роз'яснює сутність даної процедури та її наслідки.

Далі, вважаємо, що необхідно доопрацювати та роз'яснити понятійно-термінологічні конструкції, що використовуються у ГПК України, а саме у главі 4. «Врегулювання спору за участю судді». Так, на нашу думку, необхідно замінити термін «закриті наради» на «односторонні наради» чи «окремі наради». Це обумовлено тим, що власне вся процедура врегулювання є закритою в силу принципу конфіденційності, а отже і спільні наради також є закритими.

Також важливим кроком, на наше переконання, є визначення сутнісного змісту таких понять як юридична порада та рекомендація. Адже з одного боку закон прямо забороняє судді, який приймає участь у врегулюванні спору, надавати його сторонам юридичні поради та рекомендації, а з іншого ніяким чином не роз'яснює, що вважається

такими рекомендаціями та порадами, і яким чином це співвідноситься із правом судді пропонувати сторонам можливі підходи до мирного вирішення спору та правом звертати увагу сторони на існуючу судову практику в аналогічних справах. Якщо виходити з енциклопедичних тлумачень поняття «юридична консультація», то пропонуванням суддею можливого шляху врегулювання спору цілком може вважатися юридичною порадою, так як суддя є професійним юристом, і той факт, що він має власне бачення шляху розв'язання конфлікту свідчить про те, що він с професійної точки зору оцінив ситуацію, і вважає що саме такий підхід є доцільним з юридичної точки зору. Юридична консультація – це порада, роз'яснення, що надаються професійними юристами фізичним та юридичним особам з юридичних питань [8].

Крім того, необхідність чіткого визначення понять юридична порада та рекомендація обумовлена потребою притягнення до відповідальності судді за порушення законодавчої заборони на їх надання. Адже для того, визначити, чи порушив суддя зазначену заборону, необхідно чітко усвідомлювати, що саме забороняється, який зміст тих дій, від яких суддя має утриматися.

Наступна проблема логічно слідує із попередньої – це, власне кажучи, відсутність чіткої законодавчої вказівки на те, чи несе суддя і, якщо несе, то яку саме відповідальність за порушення заборони на надання сторонам юридичних рекомендацій та порад в ході процедури врегулювання спору. Адже очевидним є, що порушення законодавчої заборони має тягнути за собою відповідні наслідки у вигляді юридичної відповідальності. У цьому власне і полягає юридична сутність відповідальності – реакція держави на порушення суб'єктом встановлених законодавством правил поведінки. Юридична відповідальність – це застосування до особи, що скоїла правопорушення, примусових заходів, передбачених санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку від імені держави і на підставі закону [9, с.183]. Однак яку саме відповідальність має нести суддя за порушення вищезгаданої заборони? Вбачається, що у главі 4 ГПК України «Врегулювання спору за участю судді» необхідно закріпити, що за порушення суддею заборон передбачених даною главою він несе дисциплінарну відповідальність згідно Закону. На сьогодні таким є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Зокрема у статті 106 даного нормативно-правового акту передбачено, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: 1) умисне або внаслідок недбалості: а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви,

апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду; б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору; в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу; г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу; д) порушення правил щодо відводу (самовідводу); 2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвочасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень; 3) допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу; та ін.[10].

У світлі вище викладеного було б справедливим звернути увагу і на питання необхідності існування такої відповідальності. Справа у тому, що довести вину судді буде дуже складно, так як будь-яка фіксація процедури забороняється, відповідно чи не єдиним доказом порушення суддею господарського суду заборони на надання юридичних рекомендацій чи порад, є показання сторін спору. Однак у випадку, якщо такі поради виявляються корисними для обох сторін, вони скоріше за все, ніяким чином не відреагують вчинене суддею на порушення, а якщо таку раду, рекомендацію було отримано стороною в ході закритого засідання, інша сторона навряд чи про це дізнається і, тим більше, зможе довести, що сторона отримала відповідну інформацію саме від судді. За таких обставин встановлення відповідальності навряд чи забезпечить належне дотримання суддею зазначених заборон. Вбачається, що вирішити дану ситуацію можна наступним чином – частину 7 статті 187 ГПК України («під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі») викласти наступним чином: «під час проведення врегулювання спору суд-

дя має утримуватися від надання сторонам юридичних порад та рекомендацій, він не має права надавати оцінку доказів у справі. Відповідаючи на можливе запитання про те, що власне змусить суддю у такому випадку утримуватися від консультування сторін, зазначимо – самі сторони спору. Так, якщо сторони (або одна із них) дійдуть висновку (вирішать), що поради і рекомендації судді не відповідають їх інтересам, чи ведуть перемовини не у той бік, вони (вона) можуть відмовитися від участі у процедурі врегулювання за участю судді.

Наступним напрямком вдосконалення господарського процесуального законодавства щодо врегулювання спору за участю судді є уточнення питання щодо учасників даної процедури. Так, положення чинного ГПК України:

- по-перше, не передбачають можливості залучення до переговорів спеціалістів та (або) експертів. Згідно чинного ГПК як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом. А спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо). Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта [6].

Переконані, що такий підхід не сприяє привабливості для сторін процедури врегулювання та її ефективності. Зрозуміло, що в ряді випадків залучення зазначених осіб до врегулювання спору і надання ними відповідних висновків може суттєво збільшити строки процедури, що є не надто прийнятним, враховуючи строки її максимальної тривалості у 30 днів. Однак, разом із тим, не можна й заперечувати тієї обставини, що досить часто саме думка експерта чи спеціаліста оказує найбільший вплив на думку (позицію) суб'єкта. Тож, вважаємо, що необхідно закріпити у ГПК, що в разі потреби і згоди обох сторін, до процедури врегулювання можуть залучатися експерти та спеціалісти, які повідомляються про конфіденційність інформації, яка їм стане відома в ході участі у даній процедурі;

- по-друге, передбачають участь представників сторін тільки у спільних нарадах. Натомість у положеннях ГПК з питань закритих нарад, про представників немає ані слова. Вважаємо, що було б доцільним передбачити у Законі, що за бажанням сторони, з якою проводиться закрита нарада, у ній можуть приймати участь і представник (представники) даної сторони.

Не можна оминати стороною і питання вдосконалення законодавчого врегулювання процедури безпосереднього проведення нарад. Перша проблема полягає у запитанні на те, чи повинні такі наради обов'язково відбуватися у приміщенні суду? Враховуючи відносно неформальність та гнучкість даної процедури, зокрема те, що її строки і порядок проведення погоджуються сторонами, вбачається цілком логічним, що сторони мають право самостійно за взаємною згодою обрати місце, в якому відбуватимуться наради. Однак за звідси постає цілком логічне питання про те, як має суддя організувати у такі ситуації організувати свій робочий час? Адже проведення нарад не звільняє суддю від виконання його суддівських обов'язків в інших справах. А за відсутності чітко встановленої процедури передбачити тривалість і хід переговорів не так просто. Саме тому дослідники досить часто ставлять питання про необхідність належної мотивації суддів. Л. Романадзе справедливо зазначає, що вони (тобто судді) мають велике навантаження, тому не кожен буде зацікавлений у витрачання часу (для цього потрібна не одна година) на одну справу замість здійснення правосуддя у звичний спосіб. Закон залишає без відповіді питання про те, яким чином участь судді у врегулюванні спору буде враховуватися у визначенні загального навантаження, чи будуть впроваджені додаткові заохочення для суддів, яким вдасться привести сторони до примирення? Нав'язування інституту примирення як сторонам, так і суддям викличе опір та буде неефективним [11]. І. Бутирська також цілком слушно наголошує на тому, що нова редакція ГПК України не передбачає жодних заохочень для судді, який успішно врегулює спори, у зв'язку з чим у більшості суддів на практиці буде відсутня мотивація до такої роботи. Професійному судді з багаторічним досвідом роботи здебільшого набагато легше вирішити спір у звичайному порядку, ніж навчатись новим навичкам посередника [1, с.82].

Слід звернути увагу й на те, що закон не конкретизує, в яких саме випадках суддя може проводити закриті наради, і не зобов'язує його спершу провести спільну нараду. Вбачається, що у законодавстві необхідно закріпити, що першою проводиться саме спільна нарада. Адже проведення закритої наради з однією із сторін до проведення спільної наради, а також, скажімо, надто часті закриті наради тільки з одною стороною спору, цілком можуть викликати сумніви іншої сторони у неупередженості та безсторонності судді, за участю якого відбувається врегулювання даного спору. Крім того, можливо було б доцільно перед-

бачити у Законі, що закриті наради проводяться тільки у тому випадку, якщо сторони в ході процедури тривалий час не можуть дійти згоди і суддя вважає за необхідне, з метою забезпечення досягнення примирення між ними, провести бесіду із кожною стороною окремо.

Висновок. Отже, резюмуючи вище викладене, вважаємо, що врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві є важливим та необхідним інститутом, однак чинні на сьогодні його законодавчі засади мають ряд проблем, що негативним чином позначається на дієвості даного інституту. Втім ці проблеми не є неподоланими і цілком можуть бути усунені шляхом внесення відповідних, зокрема запропонованих нами вище, змін до ГПК України.

Література

1. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у господарській процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017/12. № 12. С. 79-83.
2. Лебеденко В.І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 52-56.
3. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. 2007. Т. 64: *Юридичні науки*. С. 3-9. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry%20ncy%20py%20verhovenstva.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навчальний посібник. 2-ге вид., змін, і доп. К.: Стіло, 2004. 277 с.
5. Іванюта Н.В. Господарський процесуальний кодекс України: проблеми юридичної техніки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 80-85.
6. Господарський процесуальний кодекс України від 6.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *ВВР*. 1992. № 6. Ст. 56 (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. *ВВР*. 2017. № 48. Ст. 436)
7. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16.09.1986 р. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf.
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемпученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://cyclor.com.ua/content/view/1458/1/1/3/#7277>.
9. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
10. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. (*ВВР*), 2016, № 31. Ст. 545.
11. Романадзе Л. Стримувальні недоліки. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/128584-yaki-progalini-v-proektah-novih-gpk-cpk-ta-kas-zavazhatimut_.html.

Анотація

Гопанюк І. В. До проблеми визначення напрямків вдосконалення господарського процесуального законодавства щодо врегулювання спору за участю судді. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, запропоновано авторське бачення напрямків вдосконалення господарського процесуального законодавства щодо врегулювання спору за участю судді. Констатовано, що врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві є важливим та необхідним інститутом, однак чинні на сьогодні його законодавчі засади мають ряд проблем, що негативним чином позначається на дієвості даного інституту. Втім ці проблеми не є неподоланими і цілком можуть бути усунені шляхом внесення відповідних, зокрема запропонованих у статті змін до ГПК України.

Ключові слова: вдосконалення, господарське процесуальне законодавство, врегулювання спору, суддя.

Аннотация

Гопанюк И. В. К проблеме определения направлений совершенствования хозяйственного процессуального законодательства по урегулированию спора с участием судьи. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, предложено авторское видение направлений совершенствования хозяйственного процессуального законодательства по урегулированию спора с участием судьи. Констатировано, что урегулирование спора с участи-

ем судьи в хозяйственном судопроизводстве является важным и необходимым институтом, однако действующие сегодня его законодательные основы имеют ряд проблем, которые негативным образом сказываются на действенности данного института. Однако, эти проблемы не являются непреодолимыми и вполне могут быть устранены путем внесения соответствующих, в частности предложенных в статье, изменений в ГПК Украины.

Ключевые слова: совершенствование, хозяйственное процессуальное законодательство, урегулирование спора, судья.

Summary

Hopaniuk I. V. To the problem of determining the directions of improvement of the economic procedural legislation on settlement of the dispute with the participation of the judge. – Article.

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, offers the author's vision of improving the economic procedural legislation on dispute resolution with the participation of a judge. It was stated that the settlement of a dispute with the participation of a judge in commercial litigation is an important and necessary institution, but its current legal framework has a number of problems, which negatively affects the effectiveness of this institution. However, these problems are not insurmountable and can be eliminated by making appropriate, in particular, proposed in the article amendments to the Code of Civil Procedure of Ukraine.

Key words: improvement, economic procedural legislation, dispute settlement, judge.